

การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่สะป๊อก ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

A Sustainable Development of Thai Community: A Case Study of Ban Mae Sa Pok Community, Mae Wang District, Chiang Mai Province

อามาล ภักดีธรรม ฉิมวิไลทรัพย์

Aamaal Phakdeetham Chimvilaisup

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Rangsit University, Pathum thani, Thailand

E-mail: aamaal.c@rsu.ac.th

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การวิจัยนี้เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนบ้านแม่สะป๊อก ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งโครงการหลวงชุมชนบ้านแม่สะป๊อก พัฒนามาจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง เพื่อแก้ไขปัญหาด้านคุณภาพชีวิตทั้ง 8 ด้านของมนุษย์ และเป็นโครงการ 1 ใน 39 โครงการ โครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อกเป็นโครงการแห่งแรกที่มีความเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เพิ่มขึ้น ประเด็นที่สนใจคือ ชุมชนมีความพร้อมในการรับมือกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นอย่างไร ทำอย่างไรให้วัฒนธรรมและวิถีความเป็นชุมชนไม่เลือนหายไป และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะส่งผลกระทบทางด้านใด ในชุมชนยังขาดพื้นที่ที่ส่งเสริมให้กับคนในชุมชนให้แสดงศักยภาพออกมาได้อย่างเต็มที่ อาทิเช่น พื้นที่ส่วนกลาง จุดสนับสนุนความรู้ภูมิปัญญา ลานประเพณี ฯลฯ งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลขั้นปฐมภูมิด้วยการเดินสำรวจเพื่อบันทึกข้อมูลทางกายภาพของสภาพแวดล้อมทั่วไปภายในชุมชน ได้แก่ ถ่ายภาพพื้นที่อาคารภายในชุมชนและถ่ายภาพสภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชน จากข้อมูลปฐมภูมินำมาประกอบการวาดผังของชุมชนลงในแผนที่ทางอากาศ ข้อมูลขั้นทุติยภูมิค้นคว้าข้อมูลด้านแผนการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ใช้สำหรับวิเคราะห์ปัจจัยที่อาจส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงบริบทของชุมชน ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิใช้ในการกำหนดขอบเขตการศึกษาและนำเสนอแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จากการลงสำรวจพื้นที่ พบว่า ประชากรดั้งเดิมของชุมชน เป็นชาวกะเหรี่ยง “ปากะญอ” อพยพเข้ามาตอนเหนือของประเทศไทย. ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีวิถีชีวิตความเชื่อผูกพันกับการเกษตรกรรมและป่านับถือผีและรองลงมาคือศาสนาพุทธคริสต์ ปัจจุบันมีประชากรที่เป็นชาวกะเหรี่ยงและคนเมืองรวมทั้งสิ้น 688 คน จำนวนครัวเรือน 226 หลังคาเรือน ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกมีอัตลักษณ์เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยงที่ชัดเจน ลักษณะกายภาพของพื้นที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสมบูรณ์ พื้นที่เหมาะกับการทำเกษตรและไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ เมื่อโครงการหลวงพื้นที่แม่สะป๊อกใช้เพื่อการส่งเสริมการเกษตร ทดแทนการปลูกฝิ่นและการทำไร่เลื่อนลอยของชาวบ้านในปี พ.ศ.2526 โดยมีครัวเรือนเข้าร่วมโครงการจำนวน 121 หลังคาเรือน ชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ได้

เป็นสมาชิกกับโครงการหลวงและไม่ได้ประกอบอาชีพที่สอดคล้องไปด้วยกันกับนโยบายการพัฒนาของโครงการหลวงจะทำให้การพัฒนาทางด้านอาชีพ และส่วนสนับสนุนด้านอื่นๆลดลง นอกจากนี้ การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นเพื่อศึกษาโครงการหลวงแม่สะป๊อก ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น เช่น การเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรแบบดั้งเดิมเพื่อปลูกหญ้าสำหรับเลี้ยงช้างที่ใช้ในการนำเที่ยว จากการศึกษาวิจัยเสนอให้ใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ จัดรูปพื้นที่บางส่วนในพื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ส่วนกลางสำหรับการเรียนรู้อัตลักษณ์ เพื่อส่งเสริมศักยภาพของชุมชนและผสมผสานกับยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชน เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน เผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ เพื่อให้คนในชุมชนรู้สึกหวงแหนและช่วยกันรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบองค์รวมตามแนวพระราชดำริในการดำเนินวิถีชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9

คำสำคัญ: โครงการหลวงแม่สะป๊อก ชุมชน แผนผังแม่บท การจัดแบ่งการใช้ที่ดิน การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

The objective of this research is to study the potential of Ban Mae Sapok community, located at Mae Win subdistrict, Mae Wang district, Chiang Mai province. which is the location of the Royal Project, Ban Mae Sapok Community developed from the Royal Project Development Center to solve the problems of quality of life in all 8 aspects of human beings and is one of 39 projects. Ban Mae Sapok Royal Project is the first project that has grown rapidly. A number of visitors coming to visit the area keep increasing continuously. An interesting issues are how ready the community is to cope with the increasing number of tourists, how to conserve the culture and way of community, and what aspects of ecotourism will affect In the community. There is still a lack of space that encourages people in the community to fully show their potential, such as common areas centers for the promotion of knowledge, wisdom, courtyard, tradition, etc. This research collected primary data using surveys to record physical data of the general environment within the community, such as taking pictures of building areas within the community and photographing the surrounding environment. Then ,the collected primary were used to draw the layout of the community into an air map. The secondary data, were also collected from the development plans and strategies from relevant government agencies and used to analyze factors that could affect the context of the community. The primary data and secondary data were used to define the scope of education and present sustainable community development guidelines. From the area exploration, it was found that the original population of the community was Karen " Pga K'nyau" who, in the past, migrated to the north of Thailand. Most of Them were agricultural workers and they had a close bond with agriculture and forests. They believed in spirits Buddhism, and Christianity. At present, there were 688 people in the community. The total number of households was 226. Mae Sapok community had a unique identity of Karen culture.

The physical characteristics of the area were completely natural environment. The area was suitable for agriculture and not far from Chiang Mai city. In 1983, the Royal Project in Mae Sa Pok area was used for the agricultural promotion instead of growing opium with 121 households participating in the project. Villagers who were not members of the Royal Project and did not undertake a career that was consistent with the Royal Project's development policy made the development slower.

In addition, there were an increasing number of tourists coming to the area to study the Mae Sa Pok Royal Project. As a result, the villager's way of life changed to meet the increasing needs of tourists, such as changing traditional farmland to grow grass for elephants that were used in tours. The results of the study suggested the effective use of lands and areas such as organizing some areas in the community as centers for identity learning, to promote the potential of the community and integrate cultural tourism conservation strategies and community life. In addition, the plan also suggested the community participation in various cultural activities of the community and the publication of these beautiful cultures and activities to travelers. This would help the people in the community to feel cherished and help to preserve the identity of the community which could lead to a sustainable development in a holistic way according to the royal initiative in carrying out the ways of living according to the sufficiency economy of His Majesty King Rama IX.

Keywords: Mae Sa Pok royal project development center, community, master plan, landscape utility allotment, sustainable development

1. บทนำ

ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 ถนนทางหลวงหมายเลข 1013 ตำบลแม่วิน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ สูงจากระดับน้ำทะเล 6,300 เมตร พื้นที่รวมทั้งสิ้น 29.725 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นชาวกะเหรี่ยง “ปากญอ” ที่อพยพมาจากพม่า ทำอาชีพเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอย และปลูกฝิ่น เมื่อโครงการหลวงก่อตั้งศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อกในปี พ.ศ. 2526 เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านที่เข้าร่วมทำการเกษตรอินทรีย์ของกรมวิชาการเกษตร ทำปศุสัตว์ ภายใต้มาตรฐานอาหารปลอดภัย (GAP) และส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพร ไม้ผลเขตหนาว และกิ่งร้อน ไม้ตัดใบ พืชไร่ กาแฟอาราบิก้า และการเลี้ยงไก่กระดูกดำ (มูลนิธิโครงการหลวง, 2555) ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกเดิมมีเพียงชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ ประชากรในชุมชนเดิมเป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทั้งหมด เมื่อมีประชากรพื้นราบในตัวจังหวัดเชียงใหม่มาอาศัยเพิ่มขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ทำให้เกิดการก่อตั้งชุมชนบ้านแม่สะป๊อกเหนือขึ้นในเวลาต่อมา และมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 688 คน จำนวนครัวเรือน 226 ครัวเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน, 2539)

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก ตั้งห่างจากชุมชน 2.17 กิโลเมตร เป็นหนึ่งในโครงการหลวงจำนวน 39 โครงการ เป็นศูนย์ที่มีผลการดำเนินงานเติบโตอย่างรวดเร็ว เนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ แผนพัฒนาของศูนย์ฯ แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ 1. พัฒนาอาชีพทางการเกษตรและนอกภาคเกษตร 2. พัฒนาด้านผลิต / ตลาด และมาตรฐาน การผลิต 3. พัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม 4. พัฒนาด้านบริหารจัดการ รวมทั้งการส่งเสริมการปลูกป่า

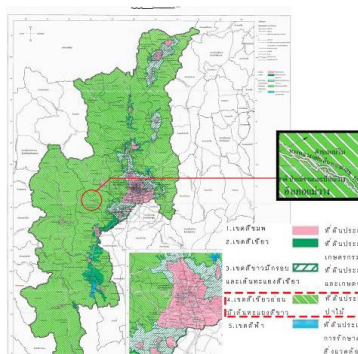

ตามแนวพระราชดำริป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง และสร้างจุดเรียนรู้ของศูนย์ฯ เช่น แปลงสาธิตการปลูกพืชผัก รวมทั้งจุดเรียนรู้ชุมชน เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวปกาเกอะญอ และงานหัตถกรรมผ้าทอของชุมชน

รูปที่ 1 (รูปซ้าย) แสดงตำแหน่งโครงการหลวง 39 โครงการ(มูลนิธิโครงการหลวง, 2555)
(รูปขวา) ขอบเขตของพื้นที่ชุมชนบ้านแม่สะป๊อก(Google earth, 2562)

เมื่อ โครงการหลวงเปิดดำเนินการศูนย์พัฒนาบ้านแม่สะป๊อกเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเรียนรู้แนวทางตามพระราชดำริ จึงทำให้เกิดธุรกิจท่องเที่ยวจากคนพื้นราบเข้าไปดำเนินการ ปัจจุบันจึงมีแหล่งท่องเที่ยว เช่น ปางช้าง ทั้งในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียงมากถึง 45 ปางช้าง (ทอล์คนิวออนไลน์, 2561) จึงทำให้ในปี 2560 จำนวนนักท่องเที่ยว ซึ่งเข้ามาในพื้นที่ทั้งที่มาพักแรม หรือทำกิจกรรมระหว่างท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมเลี้ยงช้างในปางช้าง จำนวน 100,000 คน และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นในปี 2561-2562 อีกร้อยละ 10 (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน, 2561)ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร เพื่อส่งผลผลิต หรือ เป็นแรงงานในศูนย์ฯ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกโครงการหลวงมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรกรแบบดั้งเดิมเป็นการเกษตรเป็นพื้นที่ปลูกหญ้าเพื่อส่งผลผลิตไปยังปางช้าง ปรับพื้นที่อยู่อาศัยเพื่อเป็นโฮมสเตย์รับนักท่องเที่ยว และเป็นแรงงานในปางช้าง บางกิจกรรมมีการบุกรุกพื้นที่ป่า และแหล่งน้ำ เช่น และการจัดพื้นที่ไร่การอาบน้ำช้าง รวมถึงให้นักท่องเที่ยวร่วมกิจกรรมการอาบน้ำช้าง โดยมีการปรับพื้นที่รอบแหล่งน้ำบางช่วงเพื่อให้ทำกิจกรรมได้โดยสะดวกส่งผลให้แหล่งน้ำสาธารณะผิวดินจากเดิม จากผิวดินใช้ที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ของกรมโยธาธิการและผังเมือง พบว่า เป็นพื้นที่สีเขียวคาดขาว กำหนดเป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์ป่าไม้ ให้ใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการสงวนและคุ้มครอง บำรุงป่าไม้ การใช้ที่ว่างริมแหล่งน้ำสาธารณะต้องเว้นพื้นที่ว่าง 6 เมตร ตลอดแนวแหล่งน้ำ (กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2555)

รูปที่ 2 (รูปซ้าย) ผังการใช้ที่ดินจังหวัดเชียงใหม่ (กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2555)
(รูปขวา) พื้นที่ปางช้างในชุมชนที่มีการปรับพื้นที่ริมฝั่งเพื่อทำกิจกรรมของปางช้าง

ดังนั้นการใช้พื้นที่ริมแหล่งน้ำสาธารณะของชุมชนบ้านแม่สะป๊อก จึงต้องบริหารจัดการ และดูแลโดยคนในชุมชนเพื่อลดมลภาวะที่อาจเกิดขึ้นกับแหล่งน้ำซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ ร่วมกับการจัดผังการใช้งานชุมชนใหม่ จะช่วยให้การบริหารพื้นที่ในชุมชนสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนอันเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาการเกษตรแบบดั้งเดิมได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์

1. ศึกษาบริบทของชุมชน ข้อจำกัด และศักยภาพของชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนการออกแบบผังชุมชน
2. ศึกษารูปแบบ เอกลักษณะ และอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในชุมชน โดยพิจารณาปัจจัยของบริบทต่างๆ ที่มีผลต่อการสืบสานเอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นในชุมชน
3. ประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการออกแบบวางผังเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทจริง และสอดคล้องกับแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้รวบรวมข้อมูลของชุมชนด้วยการเดินสำรวจเพื่อทำแผนที่เดินดินซึ่งเป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมิ อุปกรณ์การสำรวจได้แก่ กล้องถ่ายรูป สมุด กระดาษร่างเพื่อบันทึกข้อมูลภาพถ่ายของกลุ่มบ้านที่ต้องการศึกษาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมในชุมชนทั้งภายในและภายนอก สภาพแวดล้อมทั่วไป และบันทึกข้อมูลการสอบถามคนในชุมชน เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลในมิติทางสังคม และเศรษฐกิจ จากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน อาชีพ และกิจกรรมทางสังคม สำหรับข้อมูลทุติยภูมิ ค้นหาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ด้านนโยบาย แผนการพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนา เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อบริบทของชุมชน

งานวิจัยนี้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (ปรัชญา เวสารัชช์, 2557) โดยการศึกษา บริบทชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชน อาชีพ สิ่งแวดล้อม แนวทางการพัฒนาชุมชน ยุทธศาสตร์ของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการออกแบบวางผัง แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม (กำธร กุลชล, 2545) โดยจำกัดพื้นที่ของการศึกษาเป็นชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิม และเป็นชุมชนที่มีกลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก ก่อนการขยายตัวของชุมชนจนเกิดชุมชนบ้านแม่สะป๊อกเหนือ

3.1 เลือกชุมชนที่มีศักยภาพ สามารถพัฒนาทางด้านกายภาพเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาทางด้านอื่นๆ เช่นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยวางแผนการลงพื้นที่สำรวจ เตรียมข้อมูลจากการสืบค้น เตรียมแผนที่ชุมชนเพื่อประกอบการสำรวจ และเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์สำหรับการสำรวจ

3.2 ลงสำรวจพื้นที่ เก็บรายละเอียดผังชุมชน เทียบกับแผนที่ผังชุมชน ข้อมูลของสถาปัตยกรรมในชุมชน ข้อมูลจากการสอบถาม สัมภาษณ์คนในชุมชน รวบรวมข้อมูลจากการลงสำรวจพื้นที่ และพิจารณาร่วมกับแผนพัฒนาแผนนโยบายของหน่วยงานของรัฐ หรือของชุมชน นำมาวิเคราะห์เพื่อหาทิศทางพัฒนา

3.4 กำหนดแผนนโยบายการพัฒนาการจัดวางผัง ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

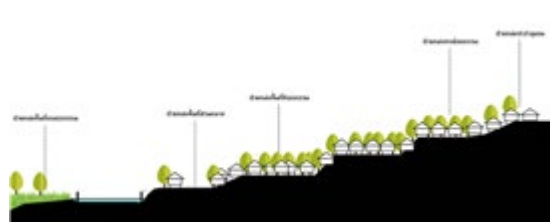

3.5 กำหนดการปรับปรุงจัดวางรูปแบบของสถาปัตยกรรมในชุมชนที่ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนให้เพิ่มขึ้นจากเดิม กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการแบ่ง โซน พักอาศัย เกษตรกรรม ส่วนสาธารณะ ป่าไม้ รวมถึง ระบบคมนาคม วิเคราะห์ ศักยภาพในการขยายตัวของส่วนพักอาศัย ที่ว่างสาธารณะ ระบบการสัญจร พื้นที่ที่ต้องอนุรักษ์ ระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ รูปแบบการขยายตัวของชุมชน และรูปแบบของสถาปัตยกรรมในชุมชน เป็นต้น

3.6 นำแผนเสนอแก่ผู้มีส่วนร่วม และปรับแก้ไข (ชูชาติ ศรีอรุ โนทัย, 2544)

4. ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการพัฒนาชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ แผนการพัฒนาของชุมชน และข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในปัจจุบัน(รูปที่ 4) พบว่า ชุมชนปัจจุบันแบ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นพื้นที่อนุรักษ์เป็นอันดับที่ 1 (สีเขียวอ่อน) ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาและป่าดิบชื้น พื้นที่เกษตรกรรมแบบผสมผสานและนาขั้นบันไดเป็นอันดับที่ 2 (สีเขียวเข้ม) ย่านพักอาศัยจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (สีเหลือง) พื้นที่พาณิชยกรรม คือร้านค้า ที่พัก จะอยู่ขอบของพื้นที่ชุมชนและติดถนน (สีแดง) และพื้นที่ส่วนกลางชุมชนที่จัดสรรโดยโครงการหลวง (สีฟ้า)

รูปที่ 3 (รูปซ้าย) แสดงรูปแบบการใช้ที่ดินของชุมชนบ้านแม่สะป๊อกในปัจจุบัน
(รูปขวา) แสดงรูปตัดลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ มีกลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก เพื่อลดความยากจนจากการทำอาชีพเดิม คือ หาของป่าขาย การทำไร่เลื่อนลอย และการปลูกฝิ่น โดยโครงการหลวงนำพืชเขตหนาวและกิ่งหนาวไปส่งเสริมทดแทนการปลูกฝิ่น และส่งเสริมชุมชนในการพัฒนา ตามแผนงาน 4 ด้าน คือ 1. พัฒนาอาชีพทางด้านการเกษตรและนอกภาคเกษตร 2. ผลิต / ตลาด และมาตรฐาน การผลิต 3. ด้านสิ่งแวดล้อม 4. ด้านบริหารจัดการ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบตามการวิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็ง (S.W.O.T.) คือ 1.จุดแข็งหรือข้อดี (Strengths) ความมีอัตลักษณ์ของชุมชนที่เข้มแข็งและสอดคล้องไปด้วยกันกับนโยบายการพัฒนาของโครงการหลวง ทั้งในแง่ของ กายภาพ วิถีชีวิต การเกษตรกรรม และการท่องเที่ยว 2.จุดอ่อนหรือข้อด้อย (Weaknesses) คือ กลุ่มที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกับโครงการหลวงและไม่สอดคล้องไปด้วยกันกับนโยบายการพัฒนาของโครงการหลวงจะทำให้การพัฒนาช้าลงและจะมีส่วนที่พัฒนาช้าและส่งผลด้านอื่นๆด้วย 3.โอกาส (Opportunities) หลังจากนโยบายการพัฒนาของโครงการหลวงที่มีมากกว่าด้านเกษตรกรรมนั้นส่งผลให้ชุมชนแม่สะป๊อกมีความสนใจมากขึ้น และมี

เจริญเติบโตในด้านต่างๆที่รวดเร็วขึ้น 4. อุปสรรค (Threats) ผู้นำของชุมชนขาดศักยภาพในการประสานงานกัน ทำให้โครงการหลวงต้องเข้ามาบริหารโดยตรงส่งผลให้แผนพัฒนาพัฒนาช้าลงกว่า แนวโน้มที่ตั้งเป้าหมายไว้

จากการสำรวจพื้นที่ พบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก จำนวน 121 ครัวเรือน เพื่อพัฒนาด้านอาชีพ มีวิถีชีวิต 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1. การเข้าทำงานกับศูนย์ฯ เช่น การปลูกผัก ดูแลแปลงผัก และเพาะต้นกล้า โดยได้รับรายได้ตามที่ศูนย์ฯกำหนด รูปแบบที่ 2. รับผิดชอบของพืชผักที่ศูนย์ฯเพาะไว้ปลูกบนที่ดินของตนเองและนำผลผลิตที่ได้กลับมาขายยังศูนย์ฯ ดังนั้นรายได้ของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับความขยันของชาวบ้านเอง ทั้งนี้ ศูนย์ฯ เคยใช้รูปแบบที่ 2 ในการสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้าน แต่พบปัญหาว่าชาวบ้านไม่ขยันเพียงพอที่จะส่งผลผลิตให้ศูนย์ฯอย่างต่อเนื่อง ศูนย์ฯจึงให้โอกาสในการสร้างรายได้ทั้ง 2 รูปแบบ เพื่อให้ศูนย์ฯ มีผลผลิตตลอดทั้งปี นอกจากนี้ศูนย์ฯยังจัดตั้งจุดเรียนรู้ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก เพื่อทำแปลงสาธิตการปลูกพืชผัก ไม้ผล โดยพืชผักที่ปลูกตลอดปี ได้แก่ มะระหยก สลัดรวม ชูกนิ ค่น้ำฮ่องกง ผักกาดกวางตุ้ง สวีทเบซิล เสาวรสหวาน และพืชผักตามฤดูกาล ได้แก่ เกล็ดทุเรียน (ธ.ค.-มี.ค.) มะม่วงพันธุ์นวลคำ (มี.ย.-ส.ค.) และการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำปศุสัตว์ เช่น เลี้ยงหมู ไก่ฟ้า และไก่ดำ

รูปที่ 4 (รูปซ้าย)การส่งเสริมให้ชาวบ้านทำปศุสัตว์ (โครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก, 2559)

(รูปขวา)แปลงเพาะต้นกล้าภายในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก (โครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก, 2559)

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก พัฒนาชุมชนด้านสังคมโดยจัดกิจกรรมการจัดทำแผนชุมชนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การให้ความรู้และรณรงค์ป้องกันยาเสพติด ให้ความรู้การจัดตั้งกลุ่มต่างๆออมทรัพย์สหกรณ์ จัดทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวโดยจัดทำแผนกิจกรรมการท่องเที่ยว พัฒนาและสำรวจแหล่งท่องเที่ยว อบรมมาตรฐานการท่องเที่ยว/ดูงาน และอบรมวิสาหกิจด้านการท่องเที่ยว

รูปที่ 5 (รูปซ้าย) การส่งเสริมให้ชาวบ้านจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และแผนการท่องเที่ยว (โครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก, 2559)

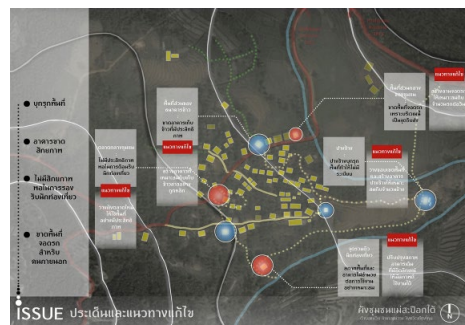
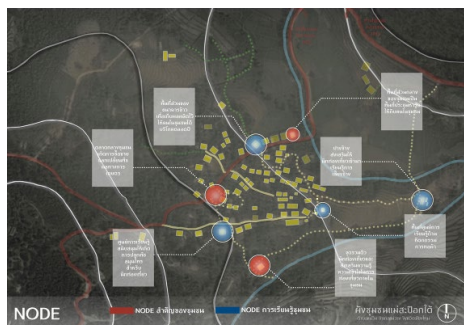
(รูปขวา)โครงการบวชป่า กิจกรรมระหว่างชุมชนและศูนย์ฯ(โครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก, 2559)

ในด้านสิ่งแวดล้อม ศูนย์ร่วมกับชุมชนด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยทำกิจกรรมปลูกป่าบวชป่า เพื่อสร้างคุณค่าของป่าด้วยศรัทธา ลดการตัดและบุกรุกป่า

สรุปได้ว่า ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้ และชุมชนใกล้เคียง มีการพัฒนาที่ดีขึ้นในทุกๆด้าน อันเนื่องมาจากการดำเนินงานของโครงการหลวง ส่งผลให้คนนอกพื้นที่ ทั้งคนในจังหวัดเชียงใหม่ และจากพื้นที่จังหวัดอื่นเป็นนายทุนเข้ามาทำกิจการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก คือ ชาวบ้านเลือกที่จะทำงานในกิจการที่ให้บริการการท่องเที่ยว เช่น ปางช้าง หรือการทำกิจการที่สนับสนุนการท่องเที่ยว เช่น การเปลี่ยนที่นา เป็นแปลงปลูกหญ้าเพื่อส่งให้ปางช้างเป็นต้น ดังนั้น ในการนำเสนอแผนการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องนำเสนอการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ในรูปแบบของชุมชนเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเพิ่มพื้นที่ส่วนกลางให้ชุมชน

จากการวิเคราะห์แผนพัฒนาชุมชน และความต้องการของชุมชน เสนอให้จัดโซนในชุมชนประกอบด้วย 1. โซนพาณิชยกรรม 2. โซนอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 3. โซนส่วนกลางของชุมชน 4. โซนหัตถกรรมของชุมชน 5. โซนพื้นที่แปรรูปและปลูกสมุนไพร 6. โซนบ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชน ในการลงพื้นที่เพื่อสอบถามความต้องการของคนในชุมชน มีความต้องการหลัก คือ 1. ต้องการพื้นที่วางขายสินค้าทางการเกษตรเนื่องจากเมื่อมีผลิทางการเกษตรที่เกินจากการส่งขายให้กับโครงการหลวงมากเกินไป 2. ชาวบ้านต้องการการคมนาคมที่ดีขึ้น เพื่อช่วยในการเชื่อมต่อชุมชนกับภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

รูปที่ 6 (รูปซ้าย)การจัดโซนของพื้นที่เพื่อพัฒนาชุมชนและการแก้ไขปัญหาในแต่ละโซน

(รูปขวา) แสดงพื้นที่เพื่อสนับสนุนแผนพัฒนาที่ควรดำเนินการในแต่ละโซน

เมื่อนำความต้องการของชุมชน วิเคราะห์ร่วมกับแผนพัฒนาของชุมชน นำเสนอแนวทางพัฒนาชุมชนด้วยการจัดโซนพื้นที่ประกอบด้วย 1. พื้นที่จัดทำธนาคารข้าว 2. พื้นที่ตลาด 3. พื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว 4. พื้นที่ปางช้าง 5. พื้นที่การเรียนรู้หัตถกรรมการทอผ้า 6. ศูนย์การเรียนรู้การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อนักท่องเที่ยว 7. จุดเปลี่ยนถ่ายการคมนาคม 8. ตลาดกลางของชุมชน 9. ศูนย์แปรรูปพืชสมุนไพร ซึ่งในพื้นที่เหล่านี้เป็นการจัดโซนเพื่อลดปัญหาชุมชน แต่ในแต่ละโซนต้องมีการปรับปรุง และหรือก่อสร้างอาคารเพื่อดำเนินการ เช่น ปรับปรุงอาคารในพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยว หรือการทำพื้นที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยวรวมในจุดเดียวกัน และสร้างชุมชนการเกษตรและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้วยการปรับปรุงอาคารบางส่วนให้ดีขึ้น และใช้ในการดำเนินการด้านอื่น เช่น การปรับปรุงอาคารเพื่อทำจุดรวมตัวของนักท่องเที่ยว จำเป็นต้องศึกษาเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อที่คงอัตลักษณ์ไว้

อัตลักษณ์ชุมชน

"สถาปัตยกรรม ชุมชนแม่สะป๊อก"

ไม้ป่น - ไม้ป่นหรือไม้คอก คือไม้การช่างบ้าน
ใช้ถักสานอย่างอื่น สลัก และการผูกไม้
จะใช้มากในบริเวณบ้านเรือน แม่สะป๊อกบ้าน
ในสองฝั่งลำน้ำ - บ้านท่าฟ้าใต้
และบ้านท่าบนในเขตเทศบาลเมืองลำปาง
ลักษณะบ้านในชุมชน - พื้นบ้านชุมชนมีลักษณะบ้าน
ใช้ไม้ป่นหรือไม้คอก ทำจากไม้คอก
และบ้านป่าน้อยในฝั่งท่าฟ้าใต้ในเขตเทศบาล

รูปที่ 7 (รูปซ้าย) รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นที่ภายในชุมชนบ้านแม่สะป๊อก

(รูปขวา) รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นที่ภายในชุมชนบ้านแม่สะป๊อก โชนอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

5. การอภิปรายผล

ชุมชนบ้านแม่สะป๊อกได้เป็นชุมชนต้นแบบที่ดีในการพัฒนาอย่างรวดเร็ว เพราะมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อกที่มีชาวบ้านเข้าร่วม 121 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 226 ครัวเรือน และมีผลผลิตของโครงการหลวงอย่างต่อเนื่อง ส่งออกได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก ส่งเสริมชุมชนในการพัฒนาด้านต่างๆ รวมทั้งด้านการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนซึ่งมีวัฒนธรรมของชนเผ่ากะเหรี่ยงปากญอ และสร้างศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตร ทำให้มีนักท่องเที่ยวสนใจเข้าชมพื้นที่ ทั้งเพื่อการศึกษาหาความรู้ด้านการเกษตร และการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น ปางช้าง ที่พักนักท่องเที่ยวในรูปสัตว์ และ โฮมสเตย์ ซึ่งชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการหลวง ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ประกอบกับผู้นำชุมชนที่ขาดประสบการณ์ในการจัดการ ทำให้การจัดการชุมชนมีทิศทางการพัฒนาที่ไม่ชัดเจน เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงมีรายได้ที่มั่นคงจากโครงการ แต่สมาชิกที่เหลือที่มีแหล่งรายได้อื่น จึงอาจจะให้ความร่วมมือในการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาของโครงการหลวงน้อย ส่งผลให้การจัดการพื้นที่ภายในชุมชนไม่สอดคล้องกับแผนการพัฒนาชุมชน

การเสนอแนวทางเพื่อการพัฒนาจึงเป็นการเสนอให้เป็นชุมชนการเกษตรและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยการปรับปรุงพื้นที่ในชุมชนเป็นโซน ประกอบด้วย 1. โซนพาณิชยกรรม 2. โซนอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 3. โซนส่วนกลางของชุมชน 4. โซนหัตถกรรมของชุมชน 5. โซนพื้นที่แปรรูปและปลูกสมุนไพร 6. โซนบ้านพักโฮมสเตย์ของชุมชน ซึ่งในพื้นที่แต่ละโซน จำเป็นต้องปรับปรุงอาคาร เพื่อการดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การปรับปรุงอาคารรับนักท่องเที่ยวที่ทรุดโทรมให้ดีขึ้น การปรับปรุงอาคารในโซนต่างๆ ต้องสอดคล้องกับอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมในชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตามแนวทางการพัฒนาชุมชน และการปรับปรุงทางสัญจรเพื่อขนส่งผลผลิตที่ได้จากการเกษตร ให้ชาวบ้านกลุ่มอื่น หรือในชุมชนใกล้เคียงได้มีโอกาสในการขายผลผลิตทางเกษตรของตนเอง เพื่อกระจายรายได้ด้านการเกษตรออกไป ลดการพึ่งพิงรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อควบคุมการพัฒนาแบบไร้ทิศทาง และยังคงอนุรักษ์พื้นที่การเกษตรแบบดั้งเดิมไว้ได้ รวมถึงการปรับปรุงพื้นที่เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวแต่ไม่รบกวนพื้นที่การอยู่อาศัย เช่น การจัดพื้นที่จอดรถรวมของนักท่องเที่ยว เปลี่ยนรูปแบบการเข้าถึงด้วยการเดิน หรือด้วยบริการสาธารณะ เพื่อลดความแออัดจากการสัญจรในพื้นที่

อยู่อาศัย ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองได้ทั้งภาคการเกษตร และการท่องเที่ยว โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และวิถีของชุมชน ส่งต่อให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน

6. บทสรุป

ผลกระทบจากการพัฒนาของชุมชนเพื่อผสมผสานวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาเกษตรกรรม และรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การนำเสนอแนวทางปรับปรุงผังของชุมชนภายใต้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนร่วมวางแผนการพัฒนาอาศัยการแนะนำ จากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก และความเข้มแข็งของคนในชุมชน จะสร้างความเข้มแข็งของวัฒนธรรม แต่กลมกลืนกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สร้างการพัฒนาในแนวทางที่ชัดเจนจากความต้องการของคนในชุมชนทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่ใช่มหาวิทยาลัยในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงบ้านแม่สะป๊อก เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่ออนุรักษ์วิถี ประเพณี วัฒนธรรม ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้นั้น ผู้วิจัยโครงการฯ ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยรังสิต และคนในชุมชนเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ ที่ให้ความร่วมมือให้ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการสำรวจพื้นที่ แ่งคิดรวมถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับผู้วิจัยครั้งนี้

8. เอกสารอ้างอิง

กำธร กุลชล. (2545). การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไรการติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี . พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

ชูชาติ ศรีอรุโณทัย (2544). กระบวนการออกแบบชุมชนเมือง, รังสิต: 79.

ปรัชญา เวสารัชช. (2557). “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท”, รายงานวิจัย,

(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558), หน้า 4.

มูลนิธิโครงการหลวง.[ออนไลน์].2555.แหล่งที่มา

<http://www.http://royalprojectthailand.com/maesapok> .[27 กุมภาพันธ์ 2561].

องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน.[ออนไลน์]. 2539.แหล่งที่มา

http://www.maewin.net/index.php?lang=&ge=view_menu&gen_lang=300514114004.[27 กุมภาพันธ์ 2561].

ทอล์คนิวออนไลน์. [ออนไลน์].2561. แหล่งที่มา <https://www.talknewsonline.com/75574/>.[15 พฤศจิกายน 2561].

ขอบเขตของพื้นที่ชุมชนบ้านคอยช้าง.[ออนไลน์].2562. แหล่งที่มา

<https://www.google.com/maps/place/%E0%B9%81%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B8%AA%E0%B8%B0%E0%B8%9B%E0%B9%8A%E0%B8%AD%E0%B8%81/@18.6809826,98.5808401,4215m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x30da538c91a37c77:0x7cb7a80c2e6cda56!8m2!3d18.676872!4d98.5908095>.[27

กุมภาพันธ์ 2561].

กรมโยธาธิการและผังเมือง. [ออนไลน์]. 2555. แหล่งที่มา <https://www.dpt.go.th/th>. [27 กุมภาพันธ์ 2561].